

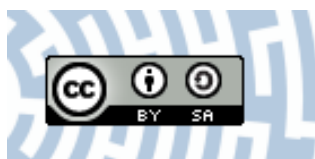

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Polityka kulturalna w ujęciu polityki społecznej

Author: Mirosława Wielopolska-Szymura

Citation style: Wielopolska-Szymura Mirosława. (2017). Polityka kulturalna w ujęciu polityki społecznej. W: P. Grzywna i in. (red.), "Między ideą, pasją a działaniem : księga jubileuszowa dedykowana dr. hab. Marianowi Mitrędze" (S. 43-54). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

MIROŚLAWA WIELOPOLSKA-SZYMURA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Polityka kulturalna w ujęciu polityki społecznej

Relacje kultury i polityki społecznej są kwestią wysoce skomplikowaną. Trudności następcza przede wszystkim zdefiniowanie pierwszego z tych pojęć¹, choć jednoznaczne zdefiniowanie drugiego, jak dotąd, także nie udało się badaczom². Wielość definicyjna w obu przypadkach utrudnia rozważania nad sferą, w której oba pojęcia oraz obejmujące je polityki publiczne będą się stykały. Na potrzeby niniejszych rozważań odniosę się tylko do kilku ujęć definicyjnych polityki społecznej i polityki kulturalnej; tych które pozwolą na wskazanie punktów stykowych obu dziedzin działalności publicznej.

Kultura obejmuje kilka obszarów aktywności ludzkiej. Zgodnie z podziałem na kategorie kultury, zaproponowanym przez Antoninę Kłoskowską, składają się na nią czynności bezpośrednie (kultura bytu), czynności symboliczne (kultura symboliczna) oraz czynności społeczne (kultura socjetalna). Kategorie kultury nie są zbiorami rozłącznymi, co oznacza, że niektóre ich elementy będą wspólne (przechodnie), stąd złożoność procesów i zachowań kulturowych. Warto jednak podkreślić, że Alfred L. Kroeber i Clyde Kluckhohn dostrzegali w kulturze „coś więcej niż tylko artefakty, teksty lingwistyczne czy zbiory

---

¹ Zob. A. KŁOSKOWSKA: *Socjologia kultury*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983; C. KLUCKHOHN, A.L. KROEBER: *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. New York, Vintage Books, 1952.

² Obszernego przeglądu definicji polityki społecznej dokonuje R. SZARFENBERG: *Krytyka i afirmacja polityki społecznej*. Warszawa, IFiS PAN, 2008. Zob. także: *Polityka społeczna: teorie, pojęcia, problemy*. Red. M. LAVALETTE, M. PRATT. Przeł. P. JAWORSKI. Warszawa, Wydawnictwo Difin, 2010; J. ORCZYK: *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*. Poznań, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, 2005.

rozproszonych cech” (tłum. własne)³. Wskazywali na „abstrakcyjny” wymiar kultury, która jest czymś niepoznawalnym zmysłowo i nie stanowi zachowań w sensie dosłownym. Przyjmując sposób myślenia Edwarda T. Halla zachowania będą uzewnętrznionymi ekstensjami człowieka, a wartości i wzory kultury będą składały się na ekstensje uwewnętrznione⁴. Jeśli przyjmiemy, że zachowania kulturowe i ich efekty (wytwory) stanowią wymiar materialny kultury, a wartości i wzory wymiar niematerialny, to podział na kulturę materialną i kulturę niematerialną (duchową) dla naszych rozważań będzie najbardziej adekwatny. Polityka kulturalna swym działaniem będzie obejmowała zarówno kulturę duchową, jak i materialną, natomiast polityka społeczna skoncentruje się na materialnych aspektach kultury (dostęp do dóbr kultury). Podkreślmy, że kontakt z dobrami kultury, zwłaszcza wysokiej, nigdy nie ogranicza się do kontaktu fizycznego; wymiar duchowy wytworu kultury jest częścią doznań estetycznych czy intelektualnych; dlatego wspieranie przez politykę społeczną dostępu grup i jednostek do kultury sprzyja budowaniu kapitału ludzkiego i kapitału kulturowego⁵.

Musimy także pamiętać, że – jeśli kulturę potraktujemy jako system – to i on funkcjonuje w otoczeniu innych systemów: politycznego, ekonomicznego, prawnego, religijnego itp. Wszystkie są częściami – podsystemami – systemu społecznego; wszystkie mają charakter łączny i wzajemnie na siebie wpływają.

Polityka społeczna swoim oddziaływaniem obejmuje niektóre dziedziny kultury, w zakresie, w jakim kultura wkracza w wymiar zaspokajania potrzeb społecznych. Zanim zostaną wskazane te dziedziny, warto zdefiniować pojęcie polityki społecznej i polityki kulturalnej z jej perspektywy.

Wacław Szubert za politykę społeczną uznaje „celowe działanie państwa, związków zawodowych i innych organizacji na istniejący układ stosunków społecznych, zmierzających do poprawy warunków bytu i pracy szerokich warstw ludności, usuwania nierówności społecznych oraz podnoszenie kultury życia”⁶. Obszerne przeglądu definicji polityki społecznej dostarcza Ryszard Szarfenberg, który systematyzuje zawarte w nich zagadnienia. Analiza tego autora pozwala na syntetyczne ujęcie celów polityki społecznej, przedmiotów oraz podmiotów tejsze. Za wspólny mianownik wszystkich celów można uznać „równoczesne powiększenie sprawiedliwości społecznej, wszechstronnego dobrobytu (potrzeby niższego i wyższego rzędu, bytowe i kulturalne) oraz integracji społecznej (tożsamość wspólnotowa, ład społeczny) i/lub równoczesne

³ C. KLUCKHOHN, A.L. KROEBER: *Culture: A Critical Review...*, s. 62.

⁴ E.T. HALL: *Poza kulturą*. Przeł. E. GOZDZIAK. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001, s. 34 i nast.

⁵ D. THROSBY: *Ekonomia i kultura*. Przeł. O. SIARA. Warszawa, Narodowe Centrum Kultury, 2010, s. 51 i nast.

⁶ W. SZUBERT: *Przedmiot, geneza i zakres socjalistycznej polityki społecznej*. W: *Polityka społeczna*. Red. A. RAJKIEWICZ. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 1979, s. 30.

zmniejszanie niesprawiedliwości społecznej, ubóstwa w zakresie potrzeb niższego i wyższego rzędu (wszechstronne ubóstwo) oraz dezintegracji społecznej⁷. Przedmiotem polityki społecznej będą natomiast: struktura społeczna, układ stosunków społecznych, ludzkie zachowania, społeczny status i szanse życiowe grup, rodzin, jednostek; będzie ona dążyła do kształtowania warunków życia ludności i stosunków międzyludzkich, natury i jakości tych stosunków, ogólnej jakości życia; będzie regulowała postęp społeczny czy dystrybucję zasobów, możliwości i szans życiowych⁸. Jako podmioty polityki społecznej wskazuje się państwo i samorząd, związki zawodowe, państwowe organizacje międzynarodowe, organizacje społeczne narodowe i międzynarodowe, organizacje typu *non-profit* oraz *for-profit* (podmioty gospodarcze), a nawet jednostki, o ile mają siłę sprawczą, aby realizować wybrane zadania polityki społecznej⁹.

Podsumowując, działalność w ramach polityki społecznej skupia się na zaspokajaniu ważnych potrzeb jak najszerzej części społeczeństwa. Istotne jest zatem określenie rodzaju i zakresu społecznych oczekiwań, które przejawiają się jako konkretne problemy do rozwiązania. Ponadto należy określić środki i metody działania, które pozwolą najbardziej skutecznie i trwale je zaspokoić. Wymaga to znajomości różnych środowisk społecznych, konfrontowania zasad i schematów działania ze zmienną strukturą potrzeb oraz odpowiednich kompetencji dla instytucji, powołanych do rozwiązywania problemów społecznych. Polityka społeczna dzieli potrzeby na dwie podstawowe grupy: związane z zaspokojeniem materialnych warunków bytu i kulturalno-oświatowe¹⁰.

Warto podkreślić, że w tym podziale zaznacza się obecność polityki kulturalnej. Spośród wielu istniejących definicji, warto zwrócić uwagę na próbę sprecyzowania tej kategorii, podjętą przez UNESCO. Jako organizacja międzynarodowa – posiadająca ambicje kształtowania społeczeństw nastawionych na rozwój nie tylko ekonomiczny, ale także edukacyjny i kulturalny – wielokrotnie wskazywała na konieczność wyrównywania szans społecznych poprzez właściwie prowadzoną politykę kulturalną. Na międzyresortowej konferencji w Monako w 1967 roku ustalono, że „przez politykę kulturalną należy rozumieć sumę świadomych i ukierunkowanych przedsięwzięć i działań (jak też i brak odpowiedniego działania), mających na celu zaspokojenie potrzeb kulturalnych społeczeństwa poprzez maksymalne wykorzystanie środków i dóbr, którymi społeczeństwo dysponuje w danym okresie czasu”¹¹. Definicja ta wskazuje na wszystkie ważne aspekty, na świadomość i celowość działań, poru-

⁷ R. SZARFENBERG: *Krytyka i afirmacja polityki społecznej...*, s. 73.

⁸ Ibidem, s. 74.

⁹ Ibidem, s. 75.

¹⁰ E. TRAFIAŁEK: *Polityka społeczno-gospodarcza. Wybrane problemy i zadania*. Katowice, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, 2011, s. 21.

¹¹ J. SKRZYPIEC: *Polityka kulturalna Polski Ludowej. Osiągnięcia, słabości, problemy*. Warszawa, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1985, s. 21.

sza kwestię środków i dóbr, za pomocą których będą zaspokajane potrzeby kulturowe społeczeństwa. Nie mogę się jednak zgodzić, że brak jakichkolwiek działań w sferze kultury, byle był świadomy, także można nazwać polityką kulturalną. Ponadto sytuacja taka w świecie współczesnym praktycznie się nie zdarza. Nawet te państwa, które deklarują brak ingerencji w sprawy kultury (na przykład Stany Zjednoczone), w rzeczywistości na nią wpływają. Czynią to pośrednio poprzez instrumenty prawne, finansowe i administracyjne, tworzące ramy funkcjonowania kultury. Ponadto współpracując w sferze kultury na arenie międzynarodowej, określają zasady zagranicznej polityki kulturalnej.

Podobnie jak w definicjach polityki społecznej, także w definicjach polityki kulturalnej podkreśla się, że jej celem jest „zaspokajanie potrzeb”. Mogą one być bardzo różnie definiowane – jako potrzeby duchowe (estetyczne, narodowe, religijne), stanowiące istotny trzon tożsamości kulturowej społeczeństwa, lub jako materialne – konsumpcyjne w odniesieniu do kultury; masowe, podlegające ciągłym zmianom, modom i wpływom z zewnątrz. Słabością tej definicji jest to, że „akcentuje ona zaspokajanie potrzeb kulturalnych społeczeństwa, a pomija rozbudzanie i kształtowanie tych potrzeb”¹².

Podczas międzyrządowej konferencji UNESCO odbywającej się na przełomie sierpnia i września 1970 roku w Wenecji powrócono do polityki kulturalnej. W raporcie końcowym konferencji weneckiej władze wszystkich państw członkowskich zobowiązały się do wzięcia na swoje barki spraw związanych z kulturą i stałego planowania i kontrolowania kierunków jej rozwoju w kontekście polityki państwowej. Rangę kultury zrównano z oświatą i nauką, podkreślając jej rolę w rozwoju społecznym, a zarazem podniesiono znaczenie polityki kulturalnej względem ogólnej polityki państwowej.

Obie grupy potrzeb – potrzeby egzystencjalne oraz potrzeby kulturalne podlegają wartościowaniu z punktu widzenia społecznej ważności, stąd konieczność przeprowadzania ich selekcji i hierarchizacji w działaniach polityki społecznej. Polityka społeczna zmierza do zapewnienia wszystkim środków niezbędnych do życia, dlatego określa tak zwane minimum społeczne – dolną granicę potrzeb życiowych, a zatem dolną granicę świadczeń (minimalna płaca, minimalna renta, minimalny metraż mieszkania itp.). Zarówno same potrzeby, jak i minima społeczne, są ściśle powiązane z poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego. Im lepiej rozwinięte społeczeństwo, tym większy zakres odczuwanych potrzeb – zaspokojenie potrzeb bytowych powoduje „zwrócenie się” w stronę potrzeb kulturalnych, ale także większą możliwość ich realizacji, również w ramach polityki społecznej. Potrzeby zaspokajane są albo poprzez udostępnianie odpowiednich dóbr przez rynek – polityka społeczna będzie się wówczas zajmować stymulowaniem rynku pracy (współ

¹² J. SKRZYPIEC: *Polityka kulturalna...*, s. 22.

z polityką gospodarczą); dochody z pracy umożliwią jednostkom nabywanie dóbr rynkowych – albo poprzez niwelowanie ubocznych skutków utraty czy braku pracy (pomoc socjalna, aktywizacja zawodowa, przekwalifikowanie, podniesienie kwalifikacji). Polityka społeczna spełnia też funkcje wychowawcze: odpowiednie działania instytucji pomagają rozbudzać i kształtować potrzeby. Toruje również drogę stopniowemu ujawnianiu się potrzeb utajonych (pomaga w uświadamianiu potrzeb), dzięki czemu przyczynia się do podniesienia kultury życia społecznego – „środki oddziaływania właściwe polityce społecznej nie ograniczają się do zaspokajania potrzeb materialnych ludności, lecz wychodzą również naprzeciw potrzebom psychologicznym oraz wywierają w szerokim zakresie wpływ kulturalno-wychowawczy”¹³. Ten ostatni aspekt polityki społecznej upodabnia ją do polityki kulturalnej, która według W. Szuberta „ma na celu popieranie twórczości kulturalnej i jej rozpowszechnianie przy dokonywaniu odpowiedniej selekcji”¹⁴. Warto zaznaczyć, iż zakres przedmiotowy polityki społecznej, oprócz zagadnień związanych z polityką zatrudnienia, płacową, ochrony pracy i środowiska, zabezpieczeń społecznych, ochrony zdrowia, mieszkaniową itp., obejmuje także politykę organizowania wypoczynku i czasu wolnego od pracy oraz zajmuje się upowszechnianiem kultury. Działalność w sferze kultury w ramach polityki społecznej sprowadza się do zapewnienia ludziom dostępu do dóbr kultury np. poprzez możliwość korzystania z zasobów bibliotek, uczestniczenia w zajęciach pozaszkolnych o charakterze artystycznym; poprzez tworzenie świetlic, ognisk artystycznych, a także domów kultury czy też przez organizację wypoczynku wakacyjno-urlopowego. Takimi działaniami obejmuje się głównie dzieci, zwłaszcza te z rodzin niezamożnych lub dysfunkcyjnych oraz seniorów, aby zapobiegać ich wykluczeniu z życia społeczno-kulturalnego.

Skuteczność działań w sferze kultury ocenia się za pomocą danych statystycznych, które nie zawsze są właściwym wskaźnikiem rzeczywistej aktywności kulturalnej. Często, jako miernik uczestnictwa w kulturze, stosuje się stosunek infrastruktury kulturalnej (domy kultury, świetlice, biblioteki itp.) do liczby ludności, zamieszkującej określony obszar, oraz przestrzenne rozmieszczenie tego wskaźnika. Przykładowo w okresie PRL-u czytelnictwo książek oceniano poprzez nakład wydawniczy poszczególnych pozycji w stosunku do liczby dorosłych mieszkańców kraju, a nie przez faktyczny kontakt z dziełem. Stąd zafałszowany obraz stanu kultury i jej dostępności w socjalistycznej Polsce. Obecnie wskaźnikiem np. czytelnictwa jest przede wszystkim sprzedaż książek i gazet, frekwencja w bibliotekach oraz badania czytelnictwa. Nowe dane, wskazujące, że tylko 37% Polaków powyżej 15. roku życia przeczytało przynajmniej jedną książkę w 2015 roku, są dużym negatywnym zaskocze-

¹³ W. SZUBERT: *Przedmiot, geneza i zakres...*, s. 42.

¹⁴ *Ibidem*, s. 42.

niem dla osób zajmujących się kulturą¹⁵. Na spadek czytelnictwa i uczestnictwa w kulturze wysokiej wpływ mają czynniki ekonomiczne, takie jak zamożność społeczeństwa, a także pojawienie się alternatywnych form spędzania czasu wolnego, wynikające z rozwoju nowych mediów (gry komputerowe, internet, portale i sieci społecznościowe, telewizja na życzenie). Upowszechnianie kultury determinują jednak w dużej mierze określone potrzeby kulturalne. Te zaś, jak wyżej wspomniano, są niejednakowe, nie u wszystkich na równym poziomie i w takim samym zakresie rozbudzone. Z reguły są zależne od nawyków wpojonych w domu rodzinnym, od posiadanych kompetencji kulturowych, poziomu wykształcenia, miejsca zamieszkania, płci, wieku, środowiska społecznego. Są zatem bardzo zróżnicowane, a ich odczytanie i zaspokojenie jest dużym wyzwaniem dla polityki społecznej.

Polityka społeczna określa pewne standardy zarówno dla potrzeb materialnych (bytowych), jak i kulturalnych. Jednak jedynie te przyjęte pozostają w sferze jej zainteresowań; oczekiwaniami ponadstandardowymi – zwłaszcza należącymi do sfery zbytku (luksusowa konsumpcja, turystyka zagraniczna, wyszukane rozrywki) – polityka społeczna nie jest zainteresowana. W jej ramach na ogół gwarantuje się wszystkim nieodpłatny dostęp do bibliotek, ale nie zawsze możliwość korzystania z wypożyczalni płyt DVD czy gier komputerowych. „Standard” ten jest zmienny w czasie oraz różny w poszczególnych krajach, w zależności od poziomu rozwoju gospodarczego, technicznego, naukowego i kulturalnego. To, co w państwach o wysokim poziomie rozwoju jest zaspokajane, w krajach słabiej rozwiniętych uznaje się za potrzeby wyższej rangi lub sferę potrzeb utajonych.

Realizacja wielu potrzeb, także tych kulturalnych, odbywa się poprzez konsumpcję (spożycie), czyli „akt zaspokajania potrzeb ludzkich przez rzeczy i usługi”¹⁶. Środki konsumpcji służące temu celowi mają postać materialną (przedmioty, dobra materialne). Można podzielić je na trzy rodzaje: artykuły gotowe do konsumpcji, półprodukty (wymagające dokończenia procesu produkcji przez konsumenta) oraz narzędzia (które usprawniają domową produkcję dóbr konsumpcyjnych na własny użytek). Do materialnych środków konsumpcji zalicza się także czasem tzw. substytuty usług, czyli urządzenia usprawniające prywatnie wykonywane czynności, których efekty nie przybierają postaci rzeczowej, materialnej (pralka jest substytutem usług pralniczych, a DVD substytutem kina). Substytuty usług są środkiem konsumpcji łączącym rzeczowe i usługowe przedmioty konsumpcji. Usługi natomiast to „czynno-

¹⁵ D. MICHALAK, I. KORYŚ J. KOPEĆ: *Stan czytelnictwa w Polsce w 2015 roku: wstępne wyniki*. Warszawa, Biblioteka Narodowa, 2016, <http://bn.org.pl/dla-prasy> [data dostępu: 16.01.2016]. Badania przeprowadzone na zlecenie Biblioteki Narodowej przez TNS Polska w listopadzie 2015 roku, na reprezentatywnej ogólnopolskiej próbie 3049 respondentów w wieku co najmniej 15 lat.

¹⁶ A. KANTECKI, J. SUPIŃSKA: *Społeczne problemy konsumpcji*. W: *Polityka społeczna*. Red. A. RAJKIEWICZ. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 1979, s. 111.

ści zaspokajające potrzeby ludzkie, nie związane bezpośrednio z wytwarzaniem rzeczy, świadczone przez jednostki trudniące się tym zawodowo oraz przez przedsiębiorstwa i instytucje specjalnie do tego powołane¹⁷. Świadczą one różnego rodzaju usługi – przykładowo zajmują się dystrybucją dóbr materialnych lub przywracaniem i ochroną ich wartości użytkowych (konserwacja i naprawa sprzętu RTV, AGD); są substytutami nabywania gotowych produktów (produkcja na indywidualne zamówienie, wypożyczanie dóbr); pełnią usługi komunikacyjne albo usługi socjalno-kulturalne.

Poziom i zakres konsumpcji zależy od stopnia rozwoju cywilizacyjnego społeczeństwa oraz indywidualnych cech konsumentów. Im więcej rozbudzonych potrzeb, tym większe dążenie do ich zaspokojenia. Cechy konsumenta wpływają na zawartość „koszyka minimum dóbr i usług”, a także na kierunki wydatkowania nadwyżki finansowej ponad minimum konsumpcji (fundusz swobodnej decyzji). Konsument ma też prawo odstąpić od konsumpcji na rzecz oszczędzania (konsumpcja warunkowa). Konsument sam ustala hierarchię potrzeb, ponadto wybiera środki konsumpcji i sposoby ich zdobycia. Towarzyszą temu określone zachowania konsumpcyjne, czyli zespół zjawisk kulturowych i socjologicznych właściwych fizycznej konsumpcji. Wynikają one z subiektywnych (osobowość, poziom wykształcenia, środowisko kulturowe) i zobiektywizowanych (typ rodziny, charakter pracy, fazy życia, środowisko społeczne) cech konsumenta.

Jednym ze sposobów realizacji konsumpcji może być rynkowa konsumpcja indywidualna, kiedy jednostka zaspokaja potrzeby z dochodów z pracy i we własnym gospodarstwie domowym. Drugim sposobem realizacji konsumpcji jest konsumpcja społeczna, kiedy konsumpcja jednostki finansowana jest ze społecznego funduszu spożycia¹⁸ i odbywa się w formie rzeczowej, pomijającej pośrednictwo pieniądza i bywa czasem obowiązkowa (np. szkolnictwo podstawowe). Konsumpcja społeczna daje organom publicznym możliwość ingerowania w zachowania konsumpcyjne jednostek, ograniczając ich swobodę wyboru (np. rejonizacja, czyli przypisanie ludzi z określonego terytorium do konkretnej instytucji – przychodni lekarskiej, szkoły itp.). Organy publiczne mogą też tylko poprzestać na zachęcaniu do pewnego typu konsumpcji, np. kulturalnej, bez ograniczania swobody wyboru jednostek. Jednym ze zjawisk towarzyszącym realizacji konsumpcji jest konsumpcyjny styl życia – „tendencja do traktowania rzeczy i usług (zwłaszcza rzeczy) jako głównych środków zaspokajania wszelkich potrzeb oraz wysuwanie na plan pierwszy tych potrzeb, które najłatwiej zaspokoić przez konsumpcję”¹⁹. Dotyczy to również

¹⁷ Ibidem, s. 112.

¹⁸ „Ogół świadczeń pieniężnych i rzeczowych oraz usług [...] finansowany ze środków dostarczanych przez państwo [...]”, W. SZUBERT: *Przedmiot, geneza i zakres...*, s. 58.

¹⁹ A. KANTECKI, L. SUPIŃSKA: *Społeczne problemy...*, s. 115.

potrzeb kulturalnych. Bardzo często pragnienie posiadania jakiegoś przedmiotu (książki, obrazu) jest związane jedynie z realizacją potrzeby kolekcjonowania lub prestiżu, a nie z chęcią realizacji potrzeb estetycznych czy intelektualnych. W ramach polityki społecznej można podejmować próby ukierunkowania społeczeństwa na inne potrzeby niekonsumpcyjne (edukacja kulturalna), a także stwarzać warunki polityczne, kulturowe, gospodarcze (socjalne i materialne) do realizacji tych potrzeb.

Konsumpcja jest jedną z form uczestnictwa w kulturze. Uczestnictwo to korzystanie z kultury upowszechnionej oraz udział w jej rozwoju. Jednak realizacja potrzeb kulturalnych i uczestnictwo w kulturze napotyka na wiele przeszkód. Bariery subiektywne były już powyżej przywoływane – są to bariery psychospołeczne i demograficzne. Natomiast do głównych barier obiektywnych zaliczam:

- rozmieszczenie i wykorzystanie placówek i instytucji kulturalnych oraz ograniczony dostęp do środków przekazu,
- zbyt mała – bądź przeciwnie – nadmierna produkcja i dystrybucja utworów kultury,
- czynniki ekonomiczne – niedostatki w finansowaniu rozwoju i funkcjonowaniu placówek i instytucji,
- czas wolny – zmniejszenie czasu pracy powoduje zwiększanie czasu wolnego (placówki nie nadążają za popytem na konsumpcję kulturalną lub zaspokajają go w sposób powierzchowny),
- sieć dróg i połączenia komunikacyjne, ułatwiające bądź utrudniające dostarcenie do urządzeń infrastruktury kulturalnej.

Wszystkie powyższe czynniki wpływają na powstawanie dysonansu pomiędzy potrzebami odczuwanymi a potrzebami realizowanymi. Dążeniu jednostki do udziału w kulturze towarzyszy jedna ogólna zasada – „trudności połączone z uczestnictwem w kulturze nie mogą być większe od satysfakcji jaką ona daje”²⁰. Nadal podstawowymi barierami uczestnictwa kulturalnego są niski poziom wykształcenia (brak potrzeb i kompetencji kulturowych) oraz miejsce zamieszkania.

Wymienione uprzednio problemy – potrzeby kulturalne, konsumpcja kulturalna, infrastruktura kulturalna, czynniki ekonomiczne – objęte są działaniami w ramach polityki społecznej. Jej celem zatem będzie stwarzanie równych szans na uczestnictwo kulturalne jednostek oraz umożliwianie rozwoju kulturalnego społeczeństwa. Polityka kulturalna, ujmowana jako dział polityki społecznej, bywa rozumiana jako „zespół założeń dotyczących kultury oraz działań zmierzających do ich praktycznej realizacji, niezależnie od szczebla, na którym ta realizacja następuje”²¹. Ta definicja, i wcześniej cytowane, wskazuje

²⁰ J. KĄDZIELSKI: *Polityka kulturalna*. W: *Polityka społeczna*. Red. A. RAJKIEWICZ..., s. 186.

²¹ *Ibidem*, s. 171.

na uprzednie powzięcie określonych założeń dotyczących kultury. Założenia te będą wypadkową celów do osiągnięcia w odpowiednim czasie oraz przesłanek aksjologicznych, ideologicznych i światopoglądowych, wpływających na rodzaj obranych celów i treść polityki kulturalnej. Druga ważna teza to przyjęcie, że realizacja polityki w dziedzinie kultury może przebiegać na dowolnym szczeblu, nie tylko państwa, lecz także społeczeństwa. W końcu lat 70., kiedy ta definicja została opublikowana, decentralizacja w państwie komunistycznym była fikcją, bo nie oznaczała faktycznego przeniesienia kompetencji decyzyjnych ze szczebla centralnego na regionalny lub lokalny. Monopol władzy skupiony w rękach jednej partii wykluczał demokratyczną i pluralistyczną w swej istocie decentralizację. Organem decyzyjnym nadal pozostawał rząd albo jego organy terenowe, takie jak wojewoda. Była to raczej dekoncentracja, czyli przekazanie uprawnień do podejmowania decyzji na niższy szczebel w ściśle określonych przypadkach. Decentralizacja natomiast zakłada także istnienie silnego ruchu społecznego, działanie społecznych organizacji pozarządowych. „Władza ludowa” wykluczała, wręcz eliminowała, wszelkie inicjatywy „oddolne”, które nie były zainspirowane przez nią samą. W ten sposób powstawały paradoksy sprzeczne nie tylko z zasadami decentralizacji, ale i demokracji.

Współcześnie można uznać, że omawiana definicja zawiera wszystkie istotne elementy – mówi o konieczności obierania celów, wskazuje przedmiot działania (kulturę) bez szczegółowego określania jej dziedzin. Daje to możliwość uznania za politykę kulturalną wszelkich działań w sferze kultury, które mają charakter celowy, a nie tylko tych wymienionych w definicji. Z drugiej strony pojęcie kultury jest niejednoznaczne, może być wąskie lub szerokie i powoduje komplikacje interpretacyjne. Zakłada się zatem z góry, że definicje polityki kulturalnej operując słowem „kultura”, używają go w węższym znaczeniu. Definicja nie wskazuje, jak inne, na podmiot polityki kulturalnej. To uprawnia założenie, że takim podmiotem może być każda instytucja, organizacja, grupa społeczna, która kieruje się jakimś celem i podejmuje zorganizowane działania w zakresie kultury. Wskazanie na podmiot w definicji ogranicza możliwość uznania za podmioty organizacji w niej nie wymienionych, a zajmujących się kulturą.

Kultura w ramach polityki społecznej może stać się narzędziem do rozwiązywania wielu problemów społecznych. Można obruszać się na instrumentalizację kultury, jednak kultura sama w sobie pełni nie tylko funkcje autoteliczne, ale i instrumentalne. Dlatego tak dobrze nadaje się do realizacji wielu zadań i celów, znajdujących się w obszarze zainteresowań polityki społecznej. Funkcje edukacyjne i estetyczne kultury można wykorzystać w ramach zajęć pozaszkolnych dla dzieci, w świetlicach środowiskowych i terapeutycznych, ogniskach artystycznych, bibliotekach i innych placówkach organizujących czas wolny. Dzięki zajęciom plastycznym, muzycznym, teatralnym, modelar-

skim, fotograficznym itp., można zapewniać ich uczestnikom rozrywkę, uczyć konkretnych umiejętności w poszczególnych dziedzinach, rozwijać zainteresowania i talenty twórcze dzieci, młodzieży, a także dorosłych, prowadzić terapię za pomocą sztuki, uczyć życia społecznego, czyli socjalizować jednostkę. Zajęcia tego rodzaju mają duży wpływ na kształtowanie osobowości – wyrobienie lub wzmocnienie niektórych cech osobowych (kreatywności, aktywności, umiejętności współżycia w grupie, tolerancji, akceptacji, wiary we własne możliwości itp.) może w przyszłości zaowocować w życiu społecznym. Nabywanie określonych cech osobowości przez jednostkę powoduje dalszy rozwój kulturowy społeczeństwa – przez edukację kulturalną i wspieranie młodych talentów przyczynia się do kreowania nowych odbiorców i twórców kultury, co sprzyja jej demokratyzacji. W sferze gospodarczej przejawia się aktywnością i elastycznością zawodową, łatwiejszym poszukiwaniem pracy oraz kontaktami w środowisku pracy, chęcią i odwagą podejmowania działalności gospodarczej, umiejętnością konkurowania na wolnym rynku – wpływa na tworzenie nowych miejsc pracy, zwalczanie bezrobocia i jego negatywnych skutków społecznych, oraz powoduje wzrost poziomu gospodarczego państwa. Rozwój jednostki poprzez kulturę przyczynia się w dużym stopniu do upodmiotowienia jednostki; staje się świadoma nie tylko swoich obowiązków ale i praw obywatelskich, co podnosi ogólną kulturę polityczną i sprzyja kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego.

Dzięki powiązaniu polityki społecznej z polityką kulturalną można wpływać na wzbogacanie kapitału kulturowego, a w konsekwencji na rozwój społeczny.

Wykaz cytowanej literatury

Opracowania zwarte

- HALL E.T.: *Poza kulturą*. Przeł. E. GOŹDZIAK. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001.
- KANTECKI A., SUPIŃSKA J.: *Społeczne problemy konsumpcji*. W: *Polityka społeczna*. Red. A. RAJKIEWICZ. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 1979.
- KĄDZIELSKI J.: *Polityka kulturalna*. W: *Polityka społeczna*. Red. A. RAJKIEWICZ. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 1979.
- KLUCKHOHN C., KROEBER A.L.: *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. New York, Vintage Books, 1952.
- KŁOSKOWSKA A.: *Socjologia kultury*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983.
- ORCZYK J.: *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*. Poznań, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, 2005.
- Polityka społeczna: teorie, pojęcia, problemy*. Red. M. LAVALETTE, A. PRATT. Przeł. P. JAWORSKI. Warszawa, Wydawnictwo Difin, 2010.

- SKRZYPIEC J.: *Polityka kulturalna Polski Ludowej. Osiągnięcia, słabości, problemy*. Warszawa, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1985.
- SZARFENBERG R.: *Krytyka i afirmacja polityki społecznej*. Warszawa, IFiS PAN, 2008.
- SZUBERT W.: *Przedmiot, geneza i zakres socjalistycznej polityki społecznej*. W: *Polityka społeczna*. Red. A. RAJKIEWICZ. Warszawa, PWE, 1979.
- THROSBY D.: *Ekonomia i kultura*. Przeł. O. SIARA. Warszawa, Narodowe Centrum Kultury, 2010.
- TRAFIAŁEK E.: *Polityka społeczno-gospodarcza. Wybrane problemy i zadania*. Katowice, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, 2011.

Materiały źródłowe

- MICHAŁAK D., KORYŚ I., KOPEĆ J.: *Stan czytelnictwa w Polsce w 2015 roku: wstępne wyniki*. Warszawa, Biblioteka Narodowa, 2016, <http://bn.org.pl/dla-prasy/>.

Streszczenie: Relacje polityki kulturalnej i polityki społecznej są kwestią wysoce skomplikowaną. Trudności następuje przede wszystkim zdefiniowanie pierwszego z tych pojęć. Wynika to ze zróżnicowania definicyjnego samego pojęcia „kultura”. Jednoznaczne zdefiniowanie czym jest polityka społeczna, jak dotąd, także nie udało się badaczom. Wielość definicyjna w obu przypadkach utrudnia rozważania nad sferą, w której oba pojęcia oraz obejmujące je polityki publiczne będą się stykały. Niniejsze rozważania są próbą wskazania punktów styecznych obu dziedzin działalności publicznej.

Słowa kluczowe: polityka społeczna, polityka kulturalna, potrzeby, kapitał kulturowy, społeczeństwo, kultura

Cultural Policy from the Perspective of Social Policy

Abstract: Relations between cultural and social policy are a highly complex issue. Particularly defining the first of these notions presents special difficulties. It stems from the diversity of existing definitions of the very term „culture”. Social policy has not been clearly defined by researchers either. The multitude of definitions in both cases makes considerations more difficult in reference to the sphere in which the two notions and their encompassing public policies will about. The following considerations are an attempt at identifying common points of both spheres of public activity.

Key words: social policy, cultural policy, needs, cultural capital, society, culture

MIROŚLAWA WIELOPOLSKA-SZYMURA, doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Medioznawca i politolog. Doktorat pt. *Kształtowanie się polityki kulturalnej w Polsce w latach 1989–2000. Koncepcje i rzeczywistość*, napisany pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Jerzego Miłkowskiego Pomorskiego, obroniła w 2003 roku. Pełniła funkcję Rzecznika Prasowego Rektora Uniwersytetu Śląskiego (2003–2005). Zainteresowania naukowe koncentruje wokół problematyki radia jako medium, ze szczególnym uwzględnieniem radia publicznego, procesów cyfryzacji i konwergencji radia, a także roli radia w komunikowaniu międzynarodowym i komunikacji międzykulturowej. Zajmuje się także polityką kulturalną. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej (członek Komisji Rewizyjnej) oraz ECREA (European Communication Research and Education Association).